

ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ (Απρίλιος 2015)

Συγγραφέας: ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΑΝΙΑΤΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Ετερογένεια του Τουριστικού Δικαίου και του Δικαίου Περιβάλλοντος και γαλλική λογοτεχνία

Η τουριστική νομοθεσία είναι περίπου αιωνόβια, λίγο παλαιότερη των πρώτων νομοθετικών διατάξεων που αφορούν το Περιβάλλον, στη γαλλική έννομη τάξη. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες οι νομοθετικοί αυτοί τομείς έχουν εξελιχθεί σε αυτοτελείς κλάδους δικαίου, επιβεβαιώνοντας τις παρατηρήσεις της ανθρωπολογίας του δικαίου, σχετικά με την ύπαρξη πολλών κλάδων του Δικαίου, στην τρέχουσα εποχή[1]. Πράγματι, διαπιστώνεται ένας πολλαπλασιασμός των νομικών πειθαρχιών, τον οποίο μαρτυρούν οι τίτλοι των οικείων διδακτικών εγχειριδίων. Αυτές αποτελούν ισάριθμες ζώνες αντίστασης που αντιστοιχούν σε κοινωνικές ομάδες απρόθυμες στις τροποποιήσεις που επιβάλλονται από εξωτερικούς παράγοντες. Συνεπώς, πρόκειται για ένα παράδειγμα του φαινομένου που συνίσταται στην «ετερογένεια του δικαίου».

Εξάλλου, θα ήταν ενδιαφέρον να επιχειρηθεί μία συσχέτιση της γαλλικής νομοθεσίας του τουρισμού, ιδιαίτερα ενταγμένου στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον ως έννομο αγαθό, με τη γαλλική λογοτεχνία, με αναγωγή στη συγκριτική μέθοδο. Ήλλωστε, η ίδια η φύση του τουρισμού υποδηλώνει την αξία δημιουργίας διεθνών συνεργασιών, όπως είναι και η βασισμένη στην κοινοτική πρωτοβουλία LEADER - II περίπτωση του δικτύου Ευρωπαϊκών Γεωπάρκων στο οποίο μετέχουν μεταξύ άλλων η περιοχή της Haute Provence από τη Γαλλία και η Λέσβος από την Ελλάδα[2].

A. Ο ανθρωπομορφισμός των ζώων στην ιστορία της γαλλικής λογοτεχνίας

Είναι χαρακτηριστικό ότι η γαλλική λογοτεχνία του Μεσαίωνα είναι γεμάτη αφηγήσεις με ζώα, όπως η φανταστική «licorne»^[3]. Ειδικότερα, αυτό το υβριδικό είδος έχει απαθανατιστεί στο έκθεμα «Η Κυρία και ο Μονόκερως», που είναι το πιο διάσημο του Μουσείου του Μεσαίωνα (τέως Μουσείου του Κλυνύ) στο Παρίσι^[4]. Το ζώο αποδίδεται στα γαλλικά με το ουσιαστικό «licorne», στα ελληνικά με τον όρο «μονόκερως» και στα λατινικά με τη λέξη «unicornis» και γεννήθηκε από τη σύγχυση μεταξύ ρινόκερου και κάποιας αφρικανικής ποικιλίας της αντιλόπης^[5].

Μερικές φορές το τέχνημα του ανθρωπομορφισμού της πανίδας χρησιμοποιήθηκε ως ένας εύσχημος τρόπος για την άσκηση κριτικής στην πολιτική εξουσία. Για παράδειγμα, ο La Fontaine στο μύθο του «Οι Βάτραχοι που ζητούν ένα βασιλιά» κάνει χρήση συχνά του στιλιστικού μέσου του «ανθρωπομορφισμού»: εξανθρωπίζει τους βατράχους, οι οποίοι, συνενωμένοι σε δημοκρατικό πολίτευμα και ανίκανοι να συνεννοηθούν, απαιτούν ένα βασιλιά. Είναι λίγο πιθανό ότι ο δημιουργός του μύθου υπερασπίζεται το δημοκρατικό πολίτευμα επί της βασιλείας του Λουδοβίκου XIV, ωστόσο μπορεί κανείς να σκεφθεί ότι ο μύθος καταδικάζει την ωμότητα του μονάρχη.

Σε συνέχεια αυτής της ευρηματικής αλληγορίας, ο διασημότερος των Γάλλων λογοτεχνών, ο Βίκτωρ Ουγκώ, στο ποίημα «Μύθος ή Ιστορία» μάλλον εμπνεύστηκε από το μύθο του La Fontaine «Ο Γάιδαρος ντυμένος με τη λεοντή» για να συνθέσει αυτό το ποίημα πολιτικής σάτιρας εναντίον του Ναπολέοντος III. Υποκαθιστά το γάιδαρο με ένα πίθηκο και το λέοντα με μία τίγρη αλλά το μέσο της μεταμφίεσης και οι προθέσεις παραμένουν ίδιες: παίρνει την εμφάνιση ενός ζώου φοβισμένου για να μασκαρέψει τις αδυναμίες του^[6].

B. Η αμερικανική καλλιτεχνία του σχεδίου συναφής με τον τουρισμό και την οικολογία

Με αυτό το προηγούμενο της ανθρωπομορφικής σάτιρας, του απώτερου και του σχετικά πρόσφατου παρελθόντος, στα γαλλικά γράμματα, μπορεί να παραβληθεί

μεγάλη καλλιτεχνική επιτυχία του εικοστού αιώνα, στις ΗΠΑ. Πρόκειται για τα εμβληματικά καρτούν του Γουόλτ Ντίσνεϊ, τα παπιά της οικογένειας Ντακ που κατοικούν στη Λιμνούπολη, με διασημότερο το Ντόναλντ Ντακ και το θείο του Σκρουτζ.

Στα αμέτρητα ταξίδια τους, οι Ντακ έχουν πολλές φορές την ευκαιρία να συγκρίνουν τους χαοτικούς ρυθμούς του δικού τους κόσμου με τον πιο ήρεμο τρόπο ζωής άλλων πληθυσμών, που ο δημιουργός του καρτούν αυτού Καρλ Μπαρκς παρουσιάζει από τη διπλή σκοπιά της σάτιρας και της αναζήτησης της ουτοπίας. Ο σχεδιαστής από το 'Ορεγκον λάτρευε με πάθος τη μυθολογία και τους φολκλορικούς θρύλους, όμως οι ιστορίες του δεν είναι διδακτικές. Οι μικροσκοπικοί Μενεχούνε, ο λαός που συναντούν οι Ντακ στην ιστορία «Κρησφύγετο στη Χαβάη», είναι ίσως μία μακρινή ανάμνηση παλαιότερων πληθυσμών που κατοικούσαν στο αρχιπέλαγος της Χαβάης, έτσι όπως διατηρήθηκε στην προφορική παράδοση. Την άποψη αυτή ενισχύει το γεγονός πως οι κάτοικοι του αρχιπελάγους της Ταϊτής ονομάζονταν Μαναχούνε και ήταν λαός γεωργικός, μικρόσωμος και τριχωτός, που διακρινόταν για τη γερή του κράση. Όλα δείχνουν πως οι ναοί, οι δρόμοι και οι γέφυρες, των οποίων τα ερείπια επισκέπτονται ακόμα και σήμερα οι περιηγητές σ' εκείνα τα μέρη, είναι έργα αυτού του λαού, που εργαζόταν πρωί και βράδυ. Με το πέρασμα των αιώνων, η ανάμνηση αυτού του λαού αναμείχθηκε με δοξασίες από μέρη του κόσμου, η ιστορία τους ξεθώριαζε και πέρασε στη σφαίρα του θρύλου[7].

Ο Μπαρκς διακρίνεται για ιστορίες με οικολογική προβληματική. Για παράδειγμα, το 1957, τη χρονιά που έγραψε την ιστορία «Η Χώρα των Πυγμαίων Ινδιάνων», οι ιθαγενείς πληθυσμοί της Βόρειας Αμερικής είχαν ήδη ηττηθεί κατά κράτος πριν από πολύ καιρό, από τους λευκούς που κατέφθασαν από την Ευρώπη. Για να αφηγηθεί ένα οικολογικό παραμύθι, πολύ πριν το ευρύ κοινό αποκτήσει τέτοιες ευαισθησίες, επινόησε έναν «μικρό λαό», μια κοινότητα που χαρακτηρίζεται από ισορροπία και αυτάρκεια. Ο Σκρουτζ και τα ανίψια του συμβολίζουν, σύμφωνα με το παραμύθι, το αρπακτικό χέρι του πολιτισμού της κερδοσκοπίας, που τρέχει ολοταχώς προς την καταστροφή του. Ο σεβασμός των ρυθμών και των νόμων της φύσης έρχεται αντιμέτωπος με την κοσμοθεωρία του δυτικού πολιτισμού, που αντιμετωπίζει τον άνθρωπο – ή τα παπιά – σαν απόλυτο κυρίαρχο του κόσμου[8].

Συμπερασματικά, είναι το φυσικό δίκαιο – της αυτόχθονος κοινωνίας – που

έρχεται σε σύγκρουση με το θετικό δίκαιο του μοντέρνου κράτους, πολύ πριν εξελιχθεί η πρώιμη νομοθεσία του Περιβάλλοντος, όπως και εκείνη του Τουρισμού, σε αυτοτελείς κλάδους του Δικαίου, οι οποίοι άλλωστε και αυτοί θεωρούνται εκπρόσωποι του φαινομένου της ετερογένειας του Δικαίου, όπως επισημάνθηκε...

Εξάλλου, σταθμό στην αμερικανική καλλιτεχνία αποτελεί η παραγωγή του Will Eisner, στη μνήμη του οποίου σήμερα τα κορυφαία ετήσια βραβεία των κόμικς (αντίστοιχα των Όσκαρ του κινηματογράφου) ονομάζονται «Eisners». Ο κορυφαίος αυτός Νεοϋορκέζος καλλιτέχνης του είδους «γραφική νουβέλα» («graphic novel»), δηλαδή ιστορία με εικόνες και σχεδόν χωρίς λόγια, με εξαίρεση τους διαλόγους των ηρώων, επιγράφει μία από τις πιο γνωστές του ιστορίες αυτού του είδους «Cookalein». Πρόκειται για μία «αγγλογίντις» λέξη που σημαίνει «μαγειρεύω μόνος» [*cook alone*]. Η ιστορία αυτή περιγράφει ένα καλοκαιρινό θέρετρο σε κάποια φάρμα όπου οι επισκέπτες μαγειρεύουν μόνοι τους το φαγητό τους, στις ΗΠΑ της μεγάλης οικονομικής κρίσης, της δεκαετίας του 1930. Κάθε καλοκαίρι, στα όρη Κάτσκιλλ, κάπου 200 χιλιόμετρα από τη Νέα Υόρκη, όχι μακριά από τα πιο πολυτελή θέρετρα των μεσοαστών, οι αγρότες κέρδιζαν ένα έξτρα εισόδημα ανοίγοντας τα αγροκτήματά τους στους παραθεριστές, Πολλοί έχτιζαν μέσα στα κτήματά τους μικρά «bungalow», προδρόμους των μοτέλ της δεκαετίας του 1940. Παραχωρούσαν τις κουζίνες τους στο «κύριοι σπίτι» για τις μητέρες για να μαγειρέψουν για τις οικογένειές τους. Το ενοίκιο ήταν πολύ φθηνό, δεν περιλάμβανε καθάρισμα ή γεύματα και οι επισκέπτες έφερναν τα δικά τους στρωσίδια^[9]. Αυτή η ιστορία με εικόνες, «επινόησης και μνήμης» κατά τον ίδιο το δημιουργό της, εκτιμάται ως πολύ επιτυχής χάρη στην εμπνευσμένη αλληγορία του περιεχομένου της, με τουρίστες ως ήρωες, οι οποίοι αποδρούν από τη μεγαλούπολη σε ένα ειδυλλιακό φυσικό περιβάλλον.

Γ. Ο τουρισμός στη γαλλική λογοτεχνία με έμφαση στην περιβαλλοντική ευαισθησία

Η λέξη της γαλλικής γλώσσας «tourisme», η οποία μπορεί να θεωρηθεί αντιδάνειο από την αγγλική, περιγράφει «το γεγονός να ταξιδεύει κανείς με

ευχαρίστηση»[\[10\]](#). Η λέξη «touriste», η οποία σχηματίστηκε γύρω στο 1800, για να δηλώσει τους Άγγλους ταξιδιώτες που έκαναν «The Tour», δηλαδή ένα κυκλικό ταξίδι, αποτελεί δάνειο από τη γαλλική λέξη «le tour» το 14ο αιώνα. Ωστόσο, η λέξη «τουρισμός» φαίνεται να διαδόθηκε στη Γαλλία από τη δημοσίευση του βιβλίου του Stendhal «Αναμνήσεις ενός τουρίστα» (1838) και κυρίως όταν τα ταξίδια της υψηλής κοινωνίας των εισοδηματιών αναπτύσσονται στους κολυμβητικούς σταθμούς και στις θέρμες. Η λέξη αυτή, όπως χρησιμοποιήθηκε στο προαναφερθέν έργο, έγινε αντιληπτή ως ένας νεολογισμός που χρησιμοποιείται λίγο[\[11\]](#). Ο Prosper Mérimée, στον οποίο οφείλεται η διάσωση του προαναφερθέντος έργου «Η Κυρία και ο Μονόκερως» και η προστασία του κάστρου του Κλυνύ, στο οποίο σήμερα στεγάζεται το έργο, μετέρχεται αυτή τη λέξη το 1835, δημοσιεύοντας τις «Ταξιδιωτικές σημειώσεις στη Νότια Γαλλία». Άλλωστε, το λεξικό Littré δίνει στην έκδοση του 1863-1872, έναν ορισμό για τους τουρίστες που προκαλεί έκπληξη: *«ταξιδιώτες που δεν διατρέχουν τις ξένες χώρες παρά από περιέργεια και από απραγμία, που κάνουν ένα είδος περιοδείας στις χώρες τις οποίες συνήθως επισκέπτονται οι συμπατριώτες τους. Λέγεται κυρίως για τους Άγγλους ταξιδιώτες στη Γαλλία, στη Σουηδία και στην Ιταλία»*.

Τον ίδιο αιώνα προκύπτει στη Γαλλία ένα φιλολογικό είδος, η ταξιδιωτική λογοτεχνία, η οποία μαρτυρεί την ικανότητα των συγγραφέων – τουριστών να συμπεριλάβουν όλα τα αντικείμενα της περιέργειας και της γνώσης για ένα κοινό άπληστο για πληροφορίες και πρακτικές συμβουλές. Ως το σημείο εκκίνησης αυτής της νέας λογοτεχνίας με θέμα ταξίδια θεωρείται τόσο από το συγγραφέα Σατωβριάνδο όσο και από τους κριτικούς του εικοστού αιώνα το έργο του «Οδοιπορικό από το Παρίσι στην Ιερουσαλήμ και από την Ιερουσαλήμ στο Παρίσι», το οποίο δημοσιεύθηκε το 1811. Ο περιηγητής της Ανατολής σε αυτή τη συγγραφική του εμπλοκή θα προσπαθήσει να υπερβεί την αντίθεση ανάμεσα στην ονειρική δύναμη και στην ιστορική αυθεντικότητα[\[12\]](#). Επισημαίνεται ότι πριν το δέκατο ένατο αιώνα, εκδίδονταν ταξιδιωτικά βιβλία, με μία εκδοτική έκρηξη την περίοδο 1780-1800 έναντι των προηγούμενων εικοσαετιών[\[13\]](#).

Παραμένει μέχρι και σήμερα η στερεότυπη αντίληψη ότι ο ταξιδιώτης είναι επενδυμένος με όλες τις αρετές ενώ ο τουρίστας δεν συγκεντρώνει παρά περιφρόνηση[\[14\]](#). Αν ο Stendhal είναι υπερήφανος να είναι ένας τουρίστας, στο προαναφερθέν έργο του, αργότερα ο Flaubert λυπάται το «ταξίδι του τουρίστα» που πραγματοποίησε στην Ελλάδα, έχει ντροπή για αυτό. Η αντίθεση ανάμεσα στον

«ευγενή ταξιδιώτη» και στο «χυδαίο τουρίστα» είναι ένα από τα στερεότυπα για τα ταξίδια που έχει διαπεράσει όλους τους χρόνους. Δείχνει στην ουσία μία αντίθεση ταξική. Η τέχνη των ταξιδιών είναι ένα προνόμιο των εισοδηματιών της «καλής κοινωνίας» το 18ο και 19ο αιώνα. Η απραξία, η οποία ήταν μία αξία επιφυλαγμένη στην ελίτ, θα γίνει προσιτή στην εργατική τάξη από το 1936, δυνάμει του νόμου της 26ης Ιουνίου 1936 για τις πληρωμένες διακοπές. Η ελίτ βλέπει να χάνει ένα προνόμιό της και θα δεχθεί άσχημα αυτόν τον εκδημοκρατισμό και το καθημερινό ιδίωμα που μεταφράζει αυτήν την ατίμωση ως «μαζικό τουρισμό».

Εξάλλου, ο Βίκτωρ Ουγκώ δεν αναφέρεται μόνον για τη δημοσίευσή του υπέρ της διατήρησης της κληρονομιάς, όπως ο Σατωβριάνδος και ο Mérimée[15], αλλά και γιατί διέσυρε τη μετέπειτα τουριστική βιομηχανία. Ειδικότερα, ο διασυρμός αυτός εμπεριέχεται στο έργο «Το Ταξίδι στα Πυρηναία» (1843), στο οποίο εξυμνείται ο οικισμός του Μπιαρρίτζ, σήμερα διάσημο τουριστικός προορισμός. Ειδικότερα, ο διασημότερος Γάλλος λογοτέχνης γράφει ότι δεν ξέρει πιο γοητευτικό και πιο θαυμάσιο μέρος από το Μπιαρρίτζ και ότι έχει ένα φόβο, μήπως ο τόπος αυτός γίνει της μόδας. Προσθέτει ότι ήδη έρχονται άνθρωποι από τη Μαδρίτη σε αυτό, σε λίγο θα έρχονται και από το Παρίσι. Επισημαίνει ότι αυτό το χωριό, το τόσο αγροτικό, το τόσο χωριάτικο, το τόσο έντιμο ακόμη, θα καταληφθεί από την κακή όρεξη του χρήματος. Θα βάλει ράμπες στις θίνες του, σκάλες στους γκρεμούς του, περίπτερα στους βράχους του, παγκάκια στα σπήλαιά του. Τότε το Μπιαρρίτζ δεν θα είναι το Μπιαρρίτζ: θα είναι κάτι αποχρωματισμένο και νόθο σαν τη Dieppe και την Οστάνδη.

Αντίθετα, η τουριστική βιομηχανία είχε πολλά να ωφεληθεί από νεότερα έργα της γαλλικής λογοτεχνίας, όπως το διάσημο μυθιστόρημα του Marcel Pagnol «Η δόξα του πατέρα μου». Σε αυτό το έργο που αποτέλεσε επιτυχία στην τηλεοπτική του μεταφορά περί τα τέλη της δεκαετίας του 1980, ένας δάσκαλος φεύγει για διακοπές κάθε καλοκαίρι σε ένα σπίτι της εξοχής με την οικογένειά του, η οποία κατοικεί στην πόλη. Ο γιος του, ο Μαρκέλλος, λατρεύει αυτό το εξοχικό και την περιοχή, στην οποία μαθαίνει καινούρια πράγματα. Ζει, κάθε περίοδο σχολικών διακοπών, μοναδικές στιγμές. Η συνέχεια αυτού του μυθιστορήματος είναι το μυθιστόρημα «Το Κάστρο της μητέρας μου». Για έναν ανεξήγητο λόγο, ο δρόμος που οδηγεί στο εξοχικό είναι φραγμένος. Είναι λοιπόν δύσκολο να επιτρέψει κανείς στην οικία. Ωστόσο, ένας περίοικος προτείνει να διασχίσουν οι ενδιαφερόμενοι την ιδιοκτησία ενός πλούσιου

ανθρώπου που έχει ένα κάστρο. Πρόκειται για ένα δρόμο πιο ευχάριστο.

A. Η γαλλική τουριστική νομοθεσία σε έναν κώδικα

Το φαινόμενο της κωδικοποίησης του δικαίου δεν είναι καινούριο, απλώς η μοντέρνα τάση της κωδικοποίησης επεκτείνεται και στις περιπτώσεις των νέων ειδικών κλάδων του δικαίου, που αυτονομούνται και πολλαπλασιάζονται γρήγορα τα τελευταία χρόνια, όπως έχει επισημανθεί. Ο γαλλικός Κώδικας του Τουρισμού, ο οποίος είναι ουσιαστικά ένας κώδικας των δρώντων του τουρισμού (Κράτος, ταξιδιωτικά γραφεία, ξενοδόχοι κλπ.) δεν προσεγγίζει παρά περιθωριακά το ζήτημα των δικαιωμάτων του τουρίστα. Θα έλπιζε κανείς, προκαταρκτικά, αυτός ο Κώδικας να διακηρύξει «το δικαίωμα στον τουρισμό», κατά το πρότυπο του Κώδικα Συγκοινωνιών, ο οποίος θέτει την αρχή του «δικαιώματος στη συγκοινωνία». Ευφυώς έχει παρατηρηθεί ότι ο Κώδικας του Τουρισμού δεν είναι ένας κώδικας του τουρίστα[16]. Εξάλλου, επισημαίνεται ότι η Γαλλία έχει μία παραδοσιακή αντίφαση ως προς το φαινόμενο του τουρισμού καθώς είναι ο κατ' εξοχήν τουριστικός προορισμός του πλανήτη αλλά έχει μάλλον παραγνωρισμένο τον οικείο τομέα στην πολιτική της[17]. Ωστόσο, δεν θα έπρεπε να παραγνωριστεί το γεγονός ότι η Γαλλία είναι το πρώτο Κράτος που είναι εξοπλισμένο με έναν Κώδικα Τουρισμού και είναι σήμερα ακόμη το μοναδικό Κράτος που διαθέτει ένα τέτοιο εργαλείο[18]! Όπως βέβαια ότι το δικαίωμα του ανθρώπου στον τουρισμό είναι ένα πολιτικό θεμελιώδες δικαίωμα, προϊόν πολιτικών αγώνων και μη αρεστό σε κλειστές ομάδες όπως η ελίτ και τα αυταρχικά καθεστώτα...

E. Το ζήτημα της αυτονομίας του Τουριστικού Δικαίου

Σε θεωρητικό επίπεδο στη Γαλλία είχε υπάρξει στρατολόγηση υπέρ της αυτονομίας του Τουριστικού Δικαίου. Το 1981 διατυπώθηκε η άποψη ότι το Τουριστικό

Δίκαιο συνάγεται όπως κανείς συνάγει τα καταχωμένα μνημεία και ότι, σε τελευταία ανάλυση, εμφανίζονται πολλές συνεκτικές αρχές[19]. Ωστόσο, στη θεωρία αντικρούστηκε αυτή η θέση, υποστηρίχθηκε ότι η ύπαρξη ενός αυτόνομου δικαίου φαίνεται να έχει απορριφθεί διότι ο τουρισμός είναι μία δραστηριότητα που διέπεται από διαφορετικά σύνολα νομικών κανόνων του δημοσίου δικαίου ή του ιδιωτικού δικαίου, των οποίων αυτός δανείζεται τις δικές τους νομικές τεχνικές. Με την έννοια που τον εννοούν πολλοί συγγραφείς, είναι πραγματικά δύσκολο να τον θεωρήσει κανείς ως εφοδιασμένο με στοιχεία ενός αυτόνομου κλάδου του δικαίου[20].

Ακόμη και οι πιο πρόσφατες προσεγγίσεις της γαλλικής νομικής θεωρίας δεν ενστερνίζονται την παλαιά απόπειρα υποστήριξης της αυτονομίας αυτού του κλάδου. Σύμφωνα με μία από τις πρόσφατες τοποθετήσεις, το Δίκαιο του Τουρισμού αποτελεί ένα νέον κλάδο όπως εκείνο των ΜΜΕ, του Αθλητισμού, της Ενέργειας και άλλων αναδυόμενων αγορών του δικαίου. Λίγοι είναι οι νομικοί τομείς που διαμορφώνονται από το συνδυασμό τόσο πολλών παραγόντων. Η τουριστική παραγωγή και κατανάλωση απορρέει από ένα σύνολο στοιχείων, από τα οποία κανένα δεν είναι αποκλειστικά τουριστικό. Συνεπώς, είναι πολύ δύσκολο να ταυτοποιηθεί το μερίδιο του τουρισμού στις δραστηριότητες της μεταφοράς, της παροχής καταλύματος, της εστίασης, του ελεύθερου χρόνου κ.ο.κ[21]. Ο τουρισμός λοιπόν διαχέεται πρακτικά σε όλους τους κλάδους του δικαίου. Αυτό έχει οδηγήσει ορισμένους να δεχθούν την άποψη ότι το δίκαιο του τουρισμού δεν είναι ένα αυτόνομο δίκαιο. Η γνώμη αυτή είναι υποστηρίξιμη. Πάντως, για να προσεγγίσει κάποιος στο σύνολό της την ύλη του δικαίου αυτού, το οποίο διέπεται από ειδικούς κανόνες σε συνάρτηση με τους κανόνες του κοινού δικαίου, απαιτείται να κατανοήσει σε βάθος τα διακυβεύματα που απορρέουν από αυτό[22]. Προστίθεται ότι το Τουριστικό Δίκαιο δεν είναι μια «μιλφέιγ» από κανόνες που ανήκουν σε άλλα Δίκαιο αλλά ένα Δίκαιο με ιδιοθεσία, όπως φαίνεται από την κυβερνητική απόφαση για τη θέσπιση του Κώδικα του Τουρισμού. Εκφράζεται επίσης η θέση ότι δεν είναι νέο, εφόσον η ύπαρξή του είναι τόσο παλαιά όσο και η έννοια του Τουρισμού, η αναγνώρισή του, όμως, είναι νέα[23].

Κατά την πιο πρόσφατη προσέγγιση, αυτόνομο δίκαιο είναι εκείνο που έχει την ικανότητα να δίνει στον εαυτό του τους δικούς του νόμους, που είναι, δηλαδή, άυταρκες. Θεωρεί κανείς ότι ένας κλάδος του δικαίου είναι αυτόνομος όταν είναι αποδεδειγμένος από το κοινό δίκαιο και αποτελεί ένα πλήρες σύστημα κανόνων, ικανό, σε περίπτωση απουσίας ειδικών διατάξεων, να βρει το ίδιο αρχές που να του

επιτρέπουν να επιλύει τις δυσχέρειες, χωρίς να καταφεύγει στο κοινό δίκαιο. Το Ποινικό Δίκαιο αποτελεί έναν αυτόνομο κλάδο ενώ το Τουριστικό Δίκαιο καταφεύγει, πολύ συχνά, σε κανόνες που του είναι εξωτερικοί και άπτονται του Δημόσιου Δικαίου και του Ιδιωτικού Δικαίου. Για αυτό χαρακτηρίζεται το περιεχόμενό του όχι ως αυτόνομος αλλά ως εγκάρσιος κλάδος.

Φρονούμε ότι πρόκειται για μία πειθαρχία η οποία είναι σε πλήρη επικοινωνία με άλλες εγκάρσιες πειθαρχίες, όπως το Πολιτιστικό Δίκαιο, χρησιμοποιώντας νομικά εργαλεία αρκετά πρωτότυπα έναντι εκείνων των παραδοσιακών αυτόνομων κλάδων όπως το Δημόσιο Δίκαιο και το Ποινικό Δίκαιο[24]. Αυτή είναι η περίπτωση του θεσμού των συμβάσεων χορηγίας, ο οποίος θα μπορούσε ακόμη και να χρηματοδοτήσει την ποινική καταστολή παραβάσεων του Πολιτιστικού Δικαίου. Αυτό συμβαίνει στη Γαλλία για την αντιμετώπιση παραβάσεων κατά του πολιτιστικού περιβάλλοντος[25].

ΕΠΙΛΟΓΟΣ: Κοινός τόπος Τουριστικού Δικαίου και Δικαίου Περιβάλλοντος

Ο τουρισμός θεωρείται εγγενώς ετερογενής δραστηριότητα αλλά φρονούμε ότι είναι σαν την τέχνη του κινηματογράφου, δηλαδή πολυσύνθετος και συνεκτικά πρωτότυπος. Σε κάθε περίπτωση, αξίζει να επισημανθεί ότι αυτό το ετερογενές κοινωνικό φαινόμενο όχι απλώς είναι εφοδιασμένο με κανόνες δικαίου - και όχι απλώς με διατάξεις νομοθεσίας - σε αντιδιαστολή με άλλα κοινωνικά φαινόμενα, αλλά το Δίκαιο που συγκροτείται από τους κανόνες αυτούς παρουσιάζει (ανθρωπολογική) ετερογένεια («ετερογένεια του δικαίου»), η οποία συνδέεται με την προαναφερθείσα εγγενή ετερογένεια της τουριστικής δραστηριότητας.

Εξάλλου, από την ανάλυση που προηγήθηκε προκύπτει η στενή συγγένεια του Δικαίου αυτού με εκείνο του Περιβάλλοντος. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι και τα δύο σώματα νομοθετικών διατάξεων στη γαλλική έννομη τάξη είναι περίπου συνομήλικα καθώς η απαρχή τους χρονολογείται πριν από μία εκατονταετία περίπου. Έχουν έκδηλες κοινωνικές αναφορές, καθώς άπτονται της ύλης των κοινωνικών θεμελιωδών

δικαιωμάτων των ανθρώπων, ιδιαίτερα των εργαζομένων. Επιπλέον, είναι σχετικά νέοι εγκάρσιοι κλάδοι οι οποίοι επαληθεύουν το φαινόμενο της ετερογένειας του δικαίου. Έχουν σε κάποιο βαθμό και τους ίδιους «αρχιτέκτονες» μεταξύ των Γάλλων λογοτεχνών, νοούμενων είτε με τη λογοτεχνική τους ιδιότητα είτε με την πολιτική. Παράδειγμα αυτής της καίριας παρατήρησης αποτελεί η περίπτωση του Prosper Mérimée και του Βίκτωρος Ουγκώ. Τέλος, είναι σημαντική η «επικοινωνία» μεταξύ του Τουριστικού Δικαίου αφενός και του Δικαίου Περιβάλλοντος και του Πολιτιστικού Δικαίου αφετέρου, όπως αυτή επαληθεύεται από την πρόσφατη υιοθέτηση του θεσμού των συμβάσεων χορηγίας στο ελληνικό Τουριστικό Δίκαιο.

[1] N. Rouland, *L'anthropologie juridique, Que sais-je?*, PUF 1995, σ. 68-71.

[2] Βλ. Ε. Μωραΐτη (Συντονίστρια έκδοσης), *Γεωτουριστικά, γεωπολιτιστικά μονοπάτια και γεωμυθότοποι*, Γεωτεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας / Παράρτημα Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας, 2002, ιδίως σ. 198.

[3] M. Zink, *Le monde animal et ses représentations dans la littérature du Moyen Âge*. In: *Actes des congrès de la Société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur public, 15e congrès, Toulouse, 1984. Le monde animal et ses représentations au moyen-âge (XIe - Xve siècles)*, σ. 47-71.

[4] Βλ. Α. Μανιάτης, *Πτυχές της γαλλικής νομοθεσίας και λογοτεχνίας, Νόμος και Φύση*, Μάιος 2013.

[5] F. Armengaud, D. Poirion, «Bestiaires », *Encyclopaedia Universalis [en ligne]*, <https://www.universalis.fr/encyclopedie/bestiaires/>.

[6] B. Coutin, *Visées morale et politique des fables*, *La revue des enseignants*, <https://www.reseau-canope.fr/tdc/tous-les-numeros/la-fable/sequences-pedagogiques/visees-morale-et-politique-des-fables.html>.

[7] W. Disney, *Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney Carl Barks Το Μυστικό της Ατλαντίδας*, Η Καθημερινή, σ. 147-148.

[8] W. Disney, *Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney Carl Barks Η Χώρα των Πυγμαίων Ινδιάνων*, Η Καθημερινή, σ. 9-10.

[9] W. Eisner, *Συμβόλαιο με τον Θεό και άλλες ιστορίες. Η διάσημη graphic novel του*

Will Eisner, Απόπειρα Αθήνα 2009 (Μτφ. Β. Χατζησάββα), σ. 11-12.

[10] R. Vainopoulos, S. Mercier, Le Tourisme, idées reçues 196, Le Cavalier Bleu Éditions 2009, σ. 5.

[11] L. Jégouzo, Le Droit du Tourisme, Lextenso Éditions 2012, σ. 10.

[12] V. Berty, Littérature et voyage au XIXe siècle. Un essai de typologie narrative des récits de voyage français en Orient au XIXe siècle, L'Harmattan 2001, σ. 200-201.

[13] D. Roche, Les livres de voyage à l'époque moderne XVIe - XVIIIe siècle, Revue de la Bibliothèque nationale de France n 22 2006, σ. 11.

[14] R. Vainopoulos, S. Mercier, Le Tourisme, idées reçues 196, Le Cavalier Bleu Éditions 2009, σ. 17-19.

[15] M. Drouet, Le patrimoine archéologique pour tous, Juristourisme 165 - juin 2014, σ. 39-40.

[16] X. Delpech, Les droits du tourisme consommateur, Juristourisme 167 - septembre 2014, σ. 29-33, ιδίως σ. 31.

[17] R. Vainopoulos, S. Mercier, Le Tourisme, idées reçues 196, Le Cavalier Bleu Éditions 2009, σ. 9-11.

[18] Ch. Lachièze, Droit du Tourisme, LexisNexis Paris 2014, σ. 7.

[19] L. Jégouzo, Le Droit du Tourisme, Lextenso Éditions 2012, σ. 9 με παραπομπή σε SERVOIN (F)., Institutions touristiques et droit du tourisme, Masson, 1981, σ. 12.

[20] L. Jégouzo, Le Droit du Tourisme, Lextenso Éditions 2012, σ. 9 με παραπομπή σε PY (P.), Le droit du tourisme, Dalloz, 5e éd., 2002, σ. 6.

[21] L. Jégouzo, Le Droit du Tourisme, Lextenso Éditions 2012, σ. 9 με παραπομπή σε PY (P.), Le droit du tourisme, Dalloz, 5e éd., 2002, σ. 10, 32.

[22] L. Jégouzo, Le Droit du Tourisme, Lextenso Éditions 2012, σ. 32.

[23] L. Jégouzo, Le Droit du Tourisme est-il un droit nouveau?, Juristourisme 145 - septembre 2012, σ. 21-22.

[24] A. Maniatis, Aspects pénaux et administratifs du droit du tourisme, RSC 2015 (à

paraître).

[25] A. Maniatis, *La protection des musées*, RSC 2012, σ. 283 επ.